

VU Research Portal

Het aggregatieprobleem in IFRS: een terreinverkenning

Camfferman, C.

published in

Maandblad voor accountancy en bedrijfseconomie
2007

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Camfferman, C. (2007). Het aggregatieprobleem in IFRS: een terreinverkenning. *Maandblad voor accountancy en bedrijfseconomie*, 81(4), 62-69.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Het aggregatieprobleem in IFRS: een terreinverkenning

Kees Camfferman

SAMENVATTING De bepaling van het aggregatieniveau waarop activa en verplichtingen gegroepeerd worden, is in principe van groot belang, zeker bij een balansgerichte benadering van de verslaggeving op basis van fair value. Het blijkt echter dat IFRS niet gebaseerd is op duidelijke en consistente aggregatiecriteria. Naar verwachting zal dit punt bij de herziening van het conceptual framework van de IASB, en daardoor ook bij het opstellen van toekomstige standaarden, meer aandacht krijgen. Dit artikel biedt een overzicht van de vragen die daarbij aan de orde komen, om de lezer in staat te stellen de ontwikkelingen in IFRS beter te volgen.

1 Inleiding

Bij het opstellen van een jaarrekening doet zich de vraag voor op welk niveau van aggregatie de elementen zoals activa en verplichtingen gegroepeerd worden. Soms wordt deze vraag gesteld in termen van collectieve versus individuele waardering. Maar in de vraag of we A, B en C individueel of collectief waarderen, ligt besloten dat we kennelijk al bepaald hebben dat A, B en C de relevante individuele eenheden zijn, in plaats van bijvoorbeeld hun onderdelen A1, A2, B1, B2, enzovoort, en dat D er niet bij hoort. Het is dus beter om het aggregatievraagstuk¹, zoals bedoeld in dit artikel, algemener te omschrijven als de bepaling van het object waarop we regels voor waardering en resultaatbepaling toepassen.² Het problematische van dit vraagstuk schuilt er niet in dat er geen oplossingen voor te bedenken zijn. In de praktijk van de verslaggeving wordt immers altijd wel

de ene of de andere keuze gemaakt. Ook in de regelgeving zijn voor veel concrete situaties oplossingen voorgeschreven. Problematisch wordt het pas wanneer regelgevende instanties niet meer tevreden zijn met ad hoc oplossingen, maar grote waarde gaan hechten aan de volledigheid en onderlinge consistentie van de gehele set van verslaggevingsvoorschriften. En het lijkt mij dat die situatie zich voordoet bij de International Accounting Standards Board (IASB). Meer in het bijzonder laat de IASB zich in zijn streven naar conceptueel verantwoorde regels leiden door een balansbenadering ('asset and liability approach') van de verslaggeving. Daarbij wordt het onvermijdelijk om nauwkeuriger te kijken naar wat een actief, of een verplichting, precies is, en te bepalen waarom iets één activum is, of juist uit meerdere activa bestaat.

Dit artikel heeft niet de bedoeling om de IASB een kant en klare principiële oplossing van het aggregatieprobleem aan te bieden. De voornaamste reden hiervoor is dat zo'n oplossing niet los verkrijgbaar is, maar moet worden gekozen in samenhang met antwoorden op andere fundamentele vragen over het doel en de aard van de jaarrekening. Dergelijke keuzes zijn nu nog aan de orde in de lopende herziening van het conceptual framework van de IASB, en het is te vroeg om te voorspellen waar dat op uit gaat lopen. Vandaar dat dit artikel slechts probeert om de vragen en mogelijke oplossingsrichtingen inzichtelijk te maken. Het praktisch nut hiervan is dat gebruikers van International Financial Reporting Standards (IFRS) geattendeerd worden op het aggregatiethema. Dit kan hen helpen beter te reageren op ontwikkelingen in het conceptual framework en de standaarden gedurende de komende jaren.

Het artikel is als volgt opgebouwd. Paragraaf 2 geeft een overzicht van de uiteenlopende aggregatiecriteria in IFRS. Hieruit blijkt dat er sprake is van een probleem, althans voor zover men waarde hecht aan onderlinge consistentie van de standaarden. Paragraaf

Prof. dr. C. Camfferman RA is hoogleraar financial accounting aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

3 laat zien dat deze diversiteit begrijpelijk is vanuit de historische ontwikkelingen van de standaarden en het denken over verslaggeving, maar ook dat het aggregatieprobleem niet langer te vermijden is vanuit de tendens naar een balansgerichte benadering in combinatie met een toenemend belang van waardering tegen fair value. In paragraaf 4 wordt vervolgens vooruitgedacht door de aantrekkelijkheid van een aantal mogelijke aggregatiecriteria voor de IASB te bespreken. Paragraaf 5 besluit met enkele conclusies. Hoewel dit artikel zich concentreert op de IASB, gezien de nauwe samenwerking tussen de IASB en de Financial Accounting Standards Board (FASB), veel van wat gezegd wordt ook van toepassing op de FASB.

2 Aggregatiecriteria in de huidige IFRS

In deze paragraaf wordt een indruk gegeven van de aggregatiecriteria die in IFRS worden gebruikt, zonder dat naar volledigheid is gestreefd. De criteria zijn hierbij in een aantal globaal omschreven groepen ingedeeld, waarvan de volgorde enigszins willekeurig is, althans niet ontleend aan IFRS.

2.1 Het bestaan van markten

Een mogelijke regel is dat iets wat afzonderlijk verhandelbaar is, ook afzonderlijk verwerkt en gewaardeerd dient te worden. Een voorbeeld van deze benadering vinden we in IAS 39 AG72, waar wordt bepaald dat een portefeuille van financiële instrumenten wordt gewaardeerd op basis van de marktprijs per eenheid. De mogelijkheid dat de portefeuille als geheel tegen een andere prijs zou kunnen worden verhandeld blijft dus buiten beschouwing. Ook wordt in die paragraaf aangegeven dat als er geen actieve markt bestaat voor een financieel instrument als geheel, maar wel voor de componenten, de waardering van het geheel plaatsvindt op basis van de waarde van de componenten. Het omgekeerde doet zich voor in IAS 41.25 waar het voorbeeld wordt besproken van een plantage met bomen. Wanneer voor de bomen en het land afzonderlijk geen actieve markt bestaat, maar wel voor het gehele complex, dan wordt de prijs in die markt gebruikt. Bij de verdere allocatie kan dan nog een rol spelen dat er misschien wel een markt voor land is, zodat de waarde van de bomen als restpost kan worden berekend.

2.2. Economische kenmerken en cash flows

Een andere regel is dat items geaggregeerd worden op basis van identieke economische kenmerken, die uiteindelijk terug te voeren zijn op de kasstroom-

patronen van de items. Dit criterium is verwant met het markt criterium, want als er een markt bestaat, zal de prijsvorming zich uiteindelijk richten op de economische kenmerken (of worden de economische kenmerken juist door marktprijzen bepaald). Dit is kennelijk de gedachte achter IAS 41.15, waar bepaald wordt dat voor de bepaling van de reële waarde ('fair value') van biologische activa deze activa gegroepeerd worden op basis van 'significant attributes'. Daarbij geldt: 'An entity selects the attributes used in the market as a basis for pricing.' Andere voorbeelden zijn:

- De behandeling van 'embedded derivatives' volgens IAS 39.10-11, waarbij de splitsing tussen 'embedded derivative' en 'host contract' afhangt van de vraag of de 'economic characteristics and risks' van beide instrumenten nauw verwant zijn.
- De bepaling in IAS 17.14, waarbij de vraag of een lease van een gebouw met bijbehorende grond al dan niet als één geheel moet worden beschouwd. Het antwoord hangt af van de vraag of beide componenten een verschillende economische levensduur hebben.

2.3. Management intent

Posten kunnen ook worden gegroepeerd op basis van de intentie van het management, of op basis van in het verleden door het management gemaakte keuzes. Het duidelijkst is dat in IFRS 5 waar disposal groups gezamenlijk gewaardeerd worden op de laagste van boekwaarde en fair value minus verkoopkosten. De samenstelling van een disposal group is afhankelijk van een beslissing van het management. Iets vergelijkbaars doet zich voor bij het groeperen van activa tot kasstroomgenererende eenheden bij een impairment test (IAS 36). Activa worden samengevoegd tot eenheden waarvan de cash flows onafhankelijk zijn van die van andere eenheden. Deze onafhankelijkheid is geen vaststaand gegeven, maar wordt mede bepaald door de wijze waarop het management de activa wil gebruiken.

2.4. Separeerbaarheid en identificeerbaarheid

IFRS 3.36-37 stelt dat de kosten van een business combination gealloceerd worden aan de identificeerbare ('identifiable') activa en verplichtingen, en dat deze identificeerbare activa en verplichtingen afzonderlijk verwerkt worden. In principe lijkt dit een belangrijk begrip te zijn wanneer we het over aggregatie hebben, maar de begrippenlijst van IFRS 3 maakt niet duidelijk wat onder 'identificeerbaar' wordt verstaan, evenmin als de geconsolideerde begrippenlijst van de IFRS-bundel. Het begrip 'identificeerbaar' komt ook voor in IAS 38.11-12, in

verband met immateriële activa, waar het wordt omschreven in termen van 'separeerbaarheid' dan wel het bestaan van 'contractual or other legal rights' met betrekking tot het actief. Het is niet waarschijnlijk dat in IFRS 3, net als in IAS 38, bedoeld is dat activa identificeerbaar zijn zodra ze separeerbaar zijn, omdat dan bijvoorbeeld de onderdelen van een auto, of de twee helften (de vier kwarten, enzovoort) van een terrein afzonderlijk gewaardeerd moeten worden. Dat IAS 38.12 niet rechtstreeks overgezet kan worden naar IFRS 3 blijkt ook al uit het feit dat IAS 38 separeerbaarheid omschrijft in termen van 'capable of being separated . . . either individually or together with a related contract, asset, or liability'. Dat de in een business combination verworven activa ook weer als groep verkocht kunnen worden is duidelijk, maar het is in IFRS 3 nu juist niet de bedoeling deze activa gezamenlijk te waarderen. Het begrip 'identifiable' heeft dus nadere invulling nodig voordat het algemeen bruikbaar kan zijn bij aggregatie.

2.5 Transacties en contracten

Een andere benadering is om zaken samen te voegen wanneer zij in één transactie zijn verworven of op een of andere manier door contractuele bepalingen aan elkaar zijn verbonden. Een voorbeeld is de bepaling in IAS 11.7, dat deze standaard over 'construction contracts' wordt toegepast op onderdelen van contracten of juist op groepen van contracten, al naar gelang van de 'substance' van het contract of de contracten.

Een ander voorbeeld is IAS 19.50, waar wordt aangegeven dat de verwerking in de jaarrekening van een 'defined benefit plan' plaatsvindt voor elk 'plan' afzonderlijk. Het zijn dus de bepalingen van het 'plan' die aangeven welke activa en verplichtingen gezamenlijk gewaardeerd worden.

2.6 Overige criteria

Ten slotte zijn er nog enkele andere, meestal slechts globaal omschreven criteria voor het groeperen van activa.

- IAS 16.9 stelt dat de 'unit of measurement' met betrekking tot property, plant and equipment niet in de standaard wordt gespecificeerd, maar dat 'judgement is required in applying the recognition criteria to an entity's specific circumstances'. Dit oordeel is kennelijk ook nodig bij de toepassing van het begrip 'part of an item of property, plant and equipment' (IAS 16.43), waarbij afzonderlijke verwerking van elk 'part' is vereist 'with a cost that is significant in relation to the total cost of the item'.
- IAS 2.29 geeft aan dat waardevermindering van voor-

raden normaliter op een item-by-item basis plaatsvindt, maar dat groepering van 'similar or related items' kan plaatsvinden in gevallen wanneer afzonderlijke waardering niet 'practicable' is. De verdere omschrijving geeft aan dat kennelijk gedacht is aan situaties vergelijkbaar met de vorming van cash generating units onder IAS 36. Iets vergelijkbaars zien we in IFRS 4.10 waar sprake is van 'unbundling' van verzekeringscontracten met verschillende componenten: deze 'unbundling' dient plaats te vinden wanneer de componenten 'separately measurable' zijn.

- In IAS 39 wordt het begrip 'group of financial assets' gebruikt, zonder dat eenduidig wordt vastgesteld op welke basis de groepering plaatsvindt. In IAS 39.9 gaat het om een vorm van 'management intent' (zie ook AG4G), terwijl in IAS 39.64 hetzelfde begrip wordt gebruikt voor het groeperen van activa met 'similar credit characteristics' met het oog op een impairment test.
- IAS 37.24 stelt dat voor 'similar obligations' gezamenlijk wordt bepaald of een uitstroom van economische voordelen waarschijnlijk is. Het begrip 'similar' wordt niet nadrukkelijk uitgewerkt. Het begrip komt ook voor in IAS 41.5 waar een 'group of biological assets' wordt gedefinieerd als een 'aggregation of similar living things or animals'.
- IAS 40.50 gebruikt het begrip 'integral part of' om aan te geven dat zaken als liften of airconditioning niet afzonderlijk gewaardeerd worden, maar betrokken worden in de waardering van een gebouw op fair value.

3 De opkomst van het aggregatieprobleem

Uit het voorgaande wordt duidelijk dat IFRS een verscheidenheid aan aggregatiecriteria bevat. Ook is duidelijk dat de aggregatievraag niet altijd expliciet wordt behandeld. Dit moet niet direct worden opgevat als een verwijt aan de IASB. De IASB en diens voorganger, het International Accounting Standards Committee (IASC) hebben immers nooit de mogelijkheid gehad om in één keer een set standaarden volgens een strikte deductieve logica op te stellen. Ondanks de invloed van het Conceptual Framework laat IFRS de sporen zien van een lang en nog steeds doorgaand proces van ontwikkeling. Regelgevers zijn in feite al decennialang bezig om de verslaggevingspraktijk steeds meer te rationaliseren, maar dit proces is nog lang niet afgelopen.

In dat proces van rationalisatie heeft het historische-kostenmodel op basis van realisatie en matching lange tijd de hoofdrol gespeeld, en dat is wellicht ook de

reden dat de regelgevers het aggregatieprobleem meestal niet als bijzonder nijpend hebben ervaren. In dat model biedt de transactie zichzelf aan als een voor de hand liggend criterium voor groepering: afzonderlijke transacties worden in eerste instantie afzonderlijk verwerkt. Vanaf dat moment zijn er twee mogelijkheden: de transactie blijft bepalend (bijvoorbeeld bij individuele waardering van voorraden), of aggregatie verliest aan betekenis omdat de historische bedragen verbonden aan elke transactie opgaan in de totale 'pools' van opbrengsten en vooral kosten die vervolgens via de sluisen van het realisatie- en matchingprincipe naar het resultaat vloeien (Paton en Littleton, 1940, p. 9-14). Aggregatie speelt hierin natuurlijk wel enigszins een rol, omdat de objecten waaraan de kosten gealloceerd worden, bepaald moeten worden. De beslissing om een voorraad goederen niet als losse eenheden elk tegen historische kostprijs te waarderen, maar gezamenlijk op basis van bijvoorbeeld gemiddelde kostprijs is een kwestie van aggregatie.³ Over dergelijke vraagstukken is natuurlijk in de loop van de tijd zeer veel geschreven, maar in de regel alleen met het oog op specifieke oplossingen voor specifieke posten. De bekendste uitzondering is het werk van Arthur L. Thomas (1969, 1974) die, onder de noemer van het allocatievraagstuk, concludeerde dat voor dit type probleem geen eenduidig juiste oplossingen bestaan. Kostenallocaties, en de daaraan ten grondslag liggende aggregaties, zijn altijd arbitrair.⁴ In het algemeen kan niet gezegd worden dat de verslaggevingspraktijk erg ontreedder is geraakt door de conclusies van Thomas. Misschien eerder het omgekeerde: het besef dat allocaties nu eenmaal arbitrair zijn, kan er ook toe leiden dat men tevreden is met pragmatische oplossingen. Het zoeken naar een algemeen aggregatieprincipe verliest dan aan betekenis. Van belang hierbij is ook dat in een context van historische kosten de totale omvang van de 'cost pool' niet beïnvloed wordt door de wijze van opdeling, en dat het effect op het resultaat van het gebruik van verschillende aggregatiecriteria vaak beperkt is.

Dat ligt in principe anders sinds de opkomst van de balansbenadering, zoals verwoord in de huidige conceptual frameworks van FASB en IASB. De balansbenadering en de gemakkelijk daarmee in verband te brengen waardering tegen fair value maken dat het aggregatievraagstuk voor regelgevers belangrijker wordt. Volgens de balansbenadering wordt 'winst' gedefinieerd in termen van veranderingen in de waarde van de netto activa (het eigen vermogen), uiteraard na correctie voor transacties met aandeelhouders. Ook bij de lopende herziening van de

Conceptual Frameworks van de IASB en de FASB lijkt het er niet op dat deze benadering fundamenteel ter discussie staat (zie Bullen en Crook, 2005). Bij deze benadering doet zich op elke balansdatum het probleem voor op welk niveau van aggregatie de verschillende hulpbronnen van de onderneming gegroepeerd moeten worden, omdat de huidige waarde (of het nu de reële waarde, de vervangingswaarde of de opbrengstwaarde is) van een geheel nu eenmaal vaak zal afwijken van de som van de waarden van de delen. De oorspronkelijke transactie kan bij waardering tegen een vorm van huidige waarde geen richting meer geven.

Zowel de IASB als de FASB zijn bij verdere doordiening van het fair-value begrip dan ook op het aggregatievraagstuk gestuit. In de oudere Conceptual Framework documenten werd hieraan maar weinig aandacht besteed.⁵ FASB Concepts Statement, *Elements of Financial Statements* (1985) definieert elementen in de zin van 'classes of items', en niet in de zin van individuele items. Dit betekent onder andere dat de definitie van activa in het meervoud is gesteld: 'Assets are probable future economic benefits obtained or controlled by a particular entity as a result of past transactions and events' (paragraaf 25). Deze definitie is bedoeld als een 'screening' mechanisme (paragraaf 166), om te bepalen of bepaalde zaken überhaupt voor activering in aanmerking komen. Maar eenmaal voorbij deze drempel helpt de definitie niet meer om het totaal aan 'future economic benefits' waarover de organisatie beschikt op te delen in afzonderlijke activa. Vergelijkbare opmerkingen kunnen worden gemaakt over het uit 1989 daterende Framework van de IASB. Daarin (paragraaf 49(a)) wordt weliswaar 'an asset' in het enkelvoud gedefinieerd, namelijk als 'a resource controlled by the entity as a result of past events and from which future economic benefits are expected to flow to the entity', maar dat helpt niet omdat het begrip 'resource', en dus ook de afbakening van de ene 'resource' ten opzichte van de andere, niet nader is uitgewerkt.

Inmiddels heeft de FASB in Statement of Financial Accounting Standards No. 157, *Fair Value Measurement* (2006) onderkend dat het niveau van aggregatie (daar aangeduid als bepaling van de 'unit of account') een belangrijke kwestie is, maar dat dit bepaald wordt in de afzonderlijke standaarden. Zodra in een standaard is vastgesteld over welk activum of welke verplichting we het hebben, dan kunnen vervolgens de uniforme regels voor de bepaling van fair value in FAS 157 worden toegepast. Het aggregatievraagstuk wordt hiermee dus benoemd, maar niet op een uniforme manier opgelost.

Het aggregatieprobleem wordt ook aan de orde gesteld in het discussiememorandum 'Measurement Bases for Financial Accounting – Measurement on Initial Recognition', uitgegeven door de IASB in november 2005 en opgesteld door de staf van de Canadian Accounting Standards Board. Zoals de titel al aangeeft wordt de aggregatieproblematiek hier besproken in de beperkte context van initiële waardering van activa en verplichtingen.

De problematiek wordt daar, net als in FAS 157, omschreven als de bepaling van de 'unit of account'. In het memorandum wordt dit gesplitst in twee componenten, te weten het vraagstuk van portefeuillevorming (het gezamenlijk verwerken van vergelijkbare ('similar') activa en verplichtingen), en het vraagstuk van aggregatie (het combineren van heterogene posten tot één actief- of passiefpost).

Met betrekking tot portefeuillevorming wordt voorgesteld dat de 'unit of account' de eenheid is waarin de onderneming de activa heeft verkregen of de verplichtingen is aangegaan. Dit betekent bijvoorbeeld dat een onderneming die geld uitleent elke afzonderlijke lening in eerste instantie afzonderlijk waardeert. Het eventuele effect dat een onderneming waarde kan creëren door het vormen van een portefeuille van leningen wordt gezien als iets dat bij vervolgwaaarding tot uitdrukking zou moeten komen. Dit is duidelijk een transactiegebaseerde aanpak die sinds mensenheugenis kenmerkend is voor het historische-kostenstelsel. Tegelijk is duidelijk dat hiermee de eigenlijke problemen bepaald niet zijn opgelost, omdat het juist de vraag is op welk niveau van aggregatie die latere waardecreatie gemeten moet worden.

Met betrekking tot aggregatie, in de betekenis die het memorandum daaraan geeft, is het voorstel dat activa worden geaggregeerd tot het laagste niveau waarop een identificeerbaar activum gereed is om bij te dragen aan de opwekking van toekomstige cash flows.⁶ Zoals het discussiememorandum zelf ook onderkent laat dit nog genoeg vragen onbeantwoord, ook al bij initiële waardering. Zoals boven aangestipt is het begrip identificeerbaar ('identifiable') in de IFRS-literatuur niet duidelijk gedefinieerd. Verder lijkt er onduidelijkheid te zijn of het 'gereed om bij te dragen' nu slaat op technische specificaties (het activum voldoet aan de gestelde technische eisen), op de mogelijkheid om op een of andere wijze bij te dragen aan cash flows ('alternative use'), op de mogelijkheid om bij te dragen op de wijze die het management voor ogen heeft, of op het feitelijk kunnen bijdragen aan cash flows omdat andere activa waarmee het activum gezamenlijk cash flows gene-

reert ook beschikbaar zijn. Moet bijvoorbeeld een hotel met golfbaan als één geheel worden gezien? Moet er bij de inrichting van het hotel onderscheid worden gemaakt tussen een basisinventaris die in principe voldoende is om kasstromen te genereren en aanvullende faciliteiten die leiden tot extra kasstromen door het kunnen bedienen van een ander marktsegment? Opnieuw is het niet moeilijk om pragmatische oplossingen te bedenken, maar het valt niet mee om een algemene regel te formuleren.⁷

4 Hoe nu verder?

Het is op zich een interessante constatering dat de balansbenadering die kenmerkend is voor de richting waarin de verslaggevingsregels zich sinds de jaren '90 ontwikkelen, steunt op definities van activa en verplichtingen die maar weinig houvast bieden bij het bepalen waar nu eigenlijk het ene activum of de ene verplichting ophoudt en waar de andere begint. Het zal dan ook boeiend zijn om te zien of bij de lopende herziening van de Conceptual Frameworks de IASB en de FASB erin slagen om te komen tot algemeen bruikbare aggregatiecriteria, niet alleen voor eerste waardering, maar ook voor vervolgwaaarding. In deze paragraaf wordt gepoogd om te verkennen tegen welke mogelijke problemen de regelgevers aan zullen lopen.

In het algemeen zijn de FASB en de IASB geneigd om het nut van waardering tegen fair value hoog in te schatten, en deze waarderingsgrondslag waar mogelijk toe te passen. Daarbij wil men ondernemings-specifieke ('entity-specific') elementen in de bepaling van de fair value zo veel mogelijk buiten sluiten. Met andere woorden, de fair value wordt gezien als een al dan niet hypothetische marktprijs. Vanuit die gedachte ligt het voor de hand te stellen dat activa en verplichtingen die tegen fair value worden gewaardeerd, geaggregeerd dienen te worden tot eenheden waarvoor markten bestaan.

Deze regel geeft echter onvoldoende houvast. In het algemeen zullen 'items' in verschillende combinaties verhandeld kunnen worden. In ieder geval bestaat doorgaans de mogelijkheid om de onderneming als geheel te verkopen, maar ook op lagere niveaus kan bijvoorbeeld een auto als geheel of in onderdelen van de hand gedaan worden. Een aanvullend criterium zou kunnen zijn dat de onderneming de 'most advantageous market' mag uitkiezen.⁸ Dit helpt in elk geval bij de keuze van de auto versus de onderdelen. Maar hierbij zal zich echter vaak het probleem voordoen dat, in tegenstelling tot het voorbeeld van de auto, de gunstigste markt niet de meest actieve markt

is, en dat de betrouwbaarheid van deze gunstigste waardering te wensen over kan laten. Bovendien zal voor veel ondernemingen de meest gunstige markt de markt voor de onderneming als geheel zijn, omdat intern gegenereerde goodwill niet afzonderlijk verhandelbaar is en dus de afzonderlijke waardering van activa al snel (veel) ongunstiger uitvalt.

We kunnen ook proberen om het bestaan van actieve markten als bovengrens te gebruiken. Een simpele regel zou zijn dat er nooit aggregatie plaatsvindt boven het niveau waarop een combinatie van 'items' in een actieve markt verhandeld kan worden. IAS 36.8 noemt als kenmerken van een actieve markt: homogene waar, continue beschikbaarheid van gewillige kopers en verkopers en publiek beschikbare prijsinformatie. Bij toepassing van deze criteria op portefeuille effecten zouden de afzonderlijke effecten, en niet de portefeuille als geheel, gewaardeerd dienen te worden.

Het probleem met actieve markten is dat er vrij veel activa zijn die op geen enkel niveau van aggregatie aan de criteria van een actieve markt voldoen. Met enige goede wil zou men de definitie van een actieve markt wat kunnen oprekken zodat, bijvoorbeeld, ook voor tweedehands bedrijfswagens een actieve markt kan worden verondersteld⁹, maar aanvullende criteria blijven nodig voor de grote groep activa waarvoor ook bij benadering geen actieve markt bestaat.

Het ligt niet voor de hand die criteria te zoeken in fysieke kenmerken (simpel gezegd: of het moeilijk is om componenten van elkaar los te maken), omdat fysieke criteria per definitie niet op immateriële activa, en dus niet algemeen, toepasbaar zijn. Een criterium als 'identificeerbaarheid' helpt ook niet, in elk geval niet zo lang niet duidelijk wordt gemaakt wat het is. Een invulling op basis van 'separeerbaar of gevestigd in een contractueel recht' (als in IAS 38.12) legt de lat waarschijnlijk te laag omdat veel materiële activa op een zeer laag aggregatieniveau uit de onderneming verwijderd kunnen worden.¹⁰

Te overwegen valt of het criterium van 'identificeerbaarheid' kan worden ingevuld in termen van zelfstandige bijdrage aan toekomstige cash flows. Zoals hiervoor is aangegeven, wordt dit criterium ook in het discussiememorandum over initiële waardering gebruikt: aggregatie vindt dan plaats tot het laagste niveau waarop identificeerbare activa gereed staan om bij te dragen aan het genereren van toekomstige cash flows. 'Bijdragen aan toekomstige cash flows' moet dan wel gelezen worden in de zin van 'anders dan door directe verkoop van het actief zelf', omdat de meeste items weer op een zeer laag niveau van aggregatie verkocht kunnen worden, zij het niet tegen

de meest gunstige voorwaarden. Dit criterium van 'bijdragen aan cash flows' helpt ons wellicht om te bepalen dat een auto inclusief wielen gewaardeerd moet worden, en dat een kantoorgebouw plus later gebouwde lift waarschijnlijk als één geheel wordt beschouwd, omdat de lift niet (meer) separeerbaar is en in elk geval afzonderlijk niet in staat is om bij te dragen aan enige cash flow. Maar bij complexere activa laat dit criterium ons toch ook in de steek. Zou de eigenaar van het Nederlandse spoorwagennet bijvoorbeeld de lijn Roosendaal-Vlissingen als afzonderlijk activum moeten waarderen? Maar waarom dan niet de baanvakken Roosendaal-Goes en Goes-Vlissingen afzonderlijk? Waarschijnlijk kan het spoorwagennet in een groot aantal afzonderlijke elementen worden opgebroken die elk separeerbaar zijn (men kan immers bussen inzetten om de gaten te overbruggen) en die elk zelfstandig beoordeeld kunnen worden op hun geschiktheid om bij te dragen aan toekomstige kasstromen. In een historische-kostenstelsel maakt de indeling voor de totale waardering niet zoveel uit, maar in een fair-value model is duidelijk dat synergie en netwerkeffecten een grote invloed zullen hebben op de totale waardering.

Ten slotte valt nog te overwegen in hoeverre transacties en contracten een rol kunnen spelen. Waarschijnlijk is die rol beperkt, in elk geval vanuit een perspectief waarin aan fair value een grote rol wordt toegekend. De voornaamste reden is dat de historische transactie, of het historisch bepaalde contract, betrekkelijk weinig zegt over fair value in het heden. De fair value van een verzameling garantieverplichtingen zal bijvoorbeeld niet gelijk zijn aan de som van de fair values van de afzonderlijke verplichtingen. Toch lijkt er voor het transactiecriterium wel een rol weggelegd, met name bij het groeperen van verplichtingen. Een onderneming kan vaak eenzijdig activa hergroeperen tot nieuwe activa waarbij de oorspronkelijke transacties niet meer herkenbaar zijn. Bij de verplichtingen blijven die onderliggende contractuele bepalingen wel zichtbaar, omdat deze niet eenzijdig door de onderneming, zonder toestemming van de crediteur, kunnen worden aangepast.

Het lijkt dus zo te zijn dat wanneer we verder kijken dan de eerste waardering het niet eenvoudig is om een aggregatieregule te bedenken die algemeen toepasbaar is in een fair value-context. De reden daarvoor is niet zo moeilijk te bedenken: fair value is nadrukkelijk gekoppeld aan het bestaan, of in elk geval aan het potentiële bestaan, van markten, terwijl ondernemingen per definitie combinaties van productiefactoren zijn buiten de markt om. Ondernemingen zijn interessant, omdat er in ondernemingen

complexen van activa zijn die dingen doen die markten niet, of niet goed, kunnen. Die complexen liggen niet eenduidig vast, maar er worden voortdurend elementen aan toegevoegd en vanaf gehaald. Het zijn de combinaties die de waarde bepalen, en daarom komen we al snel in een cirkelredenering terecht wanneer we 'waarde' of daaraan verwante criteria (zoals het bijdragen aan toekomstige cash flows) als aggregatiecriteria gaan gebruiken.

We moeten er dus rekening mee houden dat de FASB en de IASB niet in staat zullen zijn om een simpele aggregatieregule te formuleren, te meer omdat het nog maar de vraag is in hoeverre waardering op fair value door te voeren is. Zolang er sprake is van een gemengd waarderingmodel (fair value en historische kosten) ligt het voor de hand dat ook een gemengde aggregatieregule nodig zal zijn. Het is denkbaar dat voor posten die worden gewaardeerd tegen historische kostprijs een aggregatieregule wordt gebruikt waarin transacties een belangrijker rol spelen dan bij posten die tegen fair value worden gewaardeerd.

Daar komt bij dat er in het voorgaande impliciet van is uitgegaan dat de uitkomsten van een aggregatieregule ongeveer in lijn van de huidige praktijk moeten liggen. Dit leidt er toe dat elke aggregatieregule waaruit volgt dat, bijvoorbeeld een auto niet als één afzonderlijk activum wordt behandeld, kan worden verworpen omdat we de uitkomst 'vreemd' vinden. Voor een dergelijke pragmatische benadering is wel wat te zeggen, omdat de ervaring nu eenmaal leert dat er grenzen zijn aan de mogelijkheid van regelgevers om de praktijk radicaal te wijzigen. Maar op een meer fundamenteel niveau moet de vraag naar aggregatieregules aan de orde gesteld worden vanuit een veronderstelling over de doelstelling van de jaarrekening. In de huidige Conceptual Frameworks, en ook in de gezamenlijke 'Preliminary Views on an Improved Conceptual Framework for Financial Reporting' van de FASB en de IASB (juli 2006) wordt die doelstelling geformuleerd in termen van het verstrekken van informatie die behulpzaam is bij het beoordelen of vormen van verwachtingen omtrent toekomstige cash flows. Een jaarrekening op basis van 'accrual accounting' is dan nuttig omdat informatie over 'changes in resources' (zoals weergegeven in een balans en resultatenrekening) van belang is bij het schatten van toekomstige cash flows (IASB 2006, OB 23). Als dat zo is, zou de conclusie wellicht moeten zijn dat de onderneming als geheel, of op zijn minst de 'cash generating units' het juiste aggregatieniveau vormen, omdat dan een groot deel of alle verwachte kasstromen in de waardering kunnen worden betrokken. Het lijkt echter niet waarschijnlijk dat die conclusie voor de

praktijk acceptabel zal zijn. Ook voor de IASB is deze conclusie niet zo aantrekkelijk, omdat hiermee wel een erg groot gewicht wordt toegekend aan de intenties van het management en factoren die 'entity specific' zijn.

5 Conclusie

Zoals in de inleiding reeds is aangegeven bevat dit artikel niet het definitieve antwoord op het aggregatieprobleem. Wel is duidelijk gemaakt dat de huidige verzameling IAS/IFRS bepaald niet consistent omgaat met vragen rond aggregatie, maar dat er ook geen voor de hand liggende oplossingen zijn om deze inconsistenties weg te nemen, althans niet zonder ingrijpende gevolgen voor de verslaggevingspraktijk. Wanneer men tevreden is met de status quo lijkt dat niet zo'n probleem, maar het is niet aannemelijk dat dit zal gelden voor de IASB en de FASB. De nadruk op fair value bij de herziening van de conceptual frameworks maakt herbezinning op aggregatievraagstukken nagenoeg onvermijdelijk. Hoewel het mogelijk is dat de regelgevers zich daarbij zullen beperken tot enige verduidelijking en een beperkte harmonisering (bijvoorbeeld met betrekking tot begrippen als 'identifiable', 'separable' en 'similar') lijkt het voor gebruikers van de standaarden, gezien de gevolgen die een meer fundamentele herbezinning zou kunnen hebben, wenselijk om bij het volgen van de verdere ontwikkelingen in de standaarden het aggregatievraagstuk als één van de aandachtspunten mee te nemen. ■

Literatuur

- Bullen, Halsey G. en Kimberley Crook (2005), A New Conceptual Framework Project, *Revisiting the Concepts*, IASB/FASB (May); zie www.fasb.org.
- Institute of Chartered Accountants in England and Wales (2006), *Measurement in Financial Reporting*, London: ICAEW; zie: www.icaew.co.uk.
- International Accounting Standards Board (2005), *Measurement Bases for Financial Accounting – Measurement on Initial Recognition*, Discussion Paper, November; zie: www.iasb.org.
- International Accounting Standards Board (2006), *Preliminary Views on an Improved Conceptual Framework for Financial Reporting*, Discussion Paper (July); zie: www.iasb.org.
- McKeown, James C. (1972), Additivity of Net Realizable Values, *The Accounting Review*, vol. 47, no. 2 (July), pp. 527-532.
- Macve, R. (1981), *A Conceptual Framework for Financial Accounting and Reporting*, London: The Institute of Chartered Accountants in England and Wales.
- Miller, Malcolm C. (1973), Goodwill – An Aggregation Issue, *The Accounting Review*, vol. 48, no. 2 (April), pp. 280-291.

- Mock, Theodore Jaye (1976), *Measurement and Accounting Information Criteria*, Studies in Accounting Research #13, Sarasota, FL: American Accounting Association.
- Paton, W. A. en A. C. Littleton (1940), *An Introduction to Corporate Accounting Standards* (z.p.: American Accounting Association).
- Thomas, A. L. (1969), *The Allocation Problem in Financial Accounting Theory*, Studies in Accounting Research #3, Evanston, IL: American Accounting Association.
- Thomas, A. L. (1974), *The Allocation Problem: Part Two*, Studies in Accounting Research #9, Sarasota, FL: American Accounting Association.

Noten

- 1 In FAS 157 en het later in dit artikel besproken discussiememorandum van de IASB wordt, naast 'aggregation', het vraagstuk besproken in termen van de bepaling van de 'unit of account'.
- 2 In IFRS wordt een onderscheid gemaakt tussen de stappen 'recognition' en 'measurement'. Dit onderscheid is voor dit artikel niet goed bruikbaar omdat het IASB Conceptual Framework niet duidelijk maakt bij welke stap aggregatie een rol speelt. In theorie zijn verschillende modellen denkbaar: (1) eerst aggregeren, dan toetsen op recognition en vervolgens measurement, (2) aggregatie valt samen met recognition, vervolgens measurement, en (3) eerst recognition, dan aggregatie en vervolgens measurement. In principe zouden er zelfs verschillende aggregatiemomenten na elkaar kunnen bestaan, elk met hun eigen criteria. Omdat een behandeling van dit aspect van het Conceptual Framework in het bestek van dit artikel niet mogelijk is, is er bewust voor gekozen voor een vereenvoudigde formulering in één stap: bepaling van het object waarop de waarderingsregels worden toegepast.
- 3 Aggregatie speelt ook een rol bij toepassing van 'kostprijs of lagere opbrengst', maar dit is in strikte zin geen toepassing van historische kostprijs op basis van realisatie en matching maar een voorbeeld van een beperkte toepassing van een balansgerichte benadering op basis van 'fair value'.
- 4 Andere auteurs die het aggregatieprobleem aan de orde stellen zijn McKeown (1972), Miller (1973), Mock (1976) en Macve (1981, p. 28).
- 5 Het begrip 'aggregatie' werd daar gebruikt in een andere betekenis, namelijk het beknopt presenteren van een grote massa cijfermateriaal in een beperkt aantal cijfers in de jaarrekening. Zie Concepts Statement 5, paragraaf 20-22. Zie ook IAS 1.30 voor deze invulling van het begrip 'aggregatie'.
- 6 Dit is het voorstel met betrekking tot 'non-contractual assets'. Voor 'contractual assets' suggereert het memorandum dat hier ook belangrijke problemen liggen, maar een duidelijk antwoord wordt niet gegeven, anders dan dat deze vraagstukken vooral behandeld zullen worden in de bepalingen omtrent recognition en derecognition in individuele standaarden (paragraaf 156).
- 7 'Determination of separable assets' wordt ook als probleem onderkend in een recent discussiememorandum van het Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW, 2006, p. 15-16).
- 8 Dit begrip wordt nu ook reeds gebruikt in de IFRS-literatuur en in FAS 157, maar vooral bij de keuze van een marktprijs voor een gegeven activum of verplichting. Het wordt niet nadrukkelijk gebruikt bij de afbakening van het activum of de verplichting.
- 9 IAS 36 BCZ 17, voorbeeld 2, lijkt te suggereren dat een actieve markt ook kan bestaan voor iets als tweedehands computers.
- 10 IAS 36 kan waarschijnlijk wel met het begrip 'separeerbaar' uit de voeten omdat de economische voordelen van veel immateriële activa waarschijnlijk niet goed op te delen zijn (hoewel een klantenlijst, als in IAS 36.9 in theorie tot op het niveau van de individuele klant te splitsen is).